

YAŞLILARA YÖNELİK DİNİ SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI ÇERÇEVESİNDE YAŞLILIK VE DINDARLIK İLİŞKİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÜLKEMİZDEKİ DURUMU ÜZERİNE

İhsan ÇAPCIOĞLU*

Önder BİLGİN**

Özet

Dünya'da yaşlı dindarlığı konusundaki literatür, Hıristiyan kültürü merkezlidir ve bu literatürde genellikle kilise katılım oranları ile yaşlıların dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Her geçen gün genişleme eğiliminde olan çalışmalarda dindarlık, mutluluk, yaşam doyumu, hayattan zevk alma, ölüm kaygısı ve maneviyat arayışı boyutları ele alınmaktadır. Yapılan araştırmalarda yaşlıların, orta yaş grubundakilere ve gençlere göre dinin inanç, ibadet, bilgi, duygu ve tecrübe boyutlarında daha yüksek katılım sergiledikleri tespit edilmektedir. Türkiye yaşlılığın dinsel, manevi boyutlarına ve diğer ilişkili değişkenlere bağlı olarak yapılan sosyal bilimsel din araştırmaları konusunda henüz emekleme aşamasındadır. Ülkemiz nüfusunun yaşlanmakta olduğu gerçeği göz önüne alındığında, yaşlılık araştırmalarında söz konusu boyutların ivedilikle incelenmesi gerekir. Bununla birlikte son yıllarda yapılan yaşlılık çalışmalarında dinin de yordayıcı değişkenlerden biri olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu makalede, yaşlılara yönelik dini sosyal hizmet uygulamaları bağlamında yaşlılık ve dindarlık ilişkisinin tarihsel gelişimini ve ülkemizdeki durumunu disiplinler arası araştırma yönelimlerinden hareketle incelenmektedir. Bu çerçevede, söz konusu ilişkiyle bağlantılı literatürün oluşumu ve gelişimi konusunda bilgiler verildikten sonra, disiplinler arası araştırma perspektifleri üzerinde durulmaktadır. Sonuç bölümünde ise, yaşlılık ve dindarlık ilişkisinin ülkemizdeki durumuna ilişkin önerilerde bulunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yaşlılık, Din, Dindarlık, Maneviyat, Yaşlılık Sosyolojisi, Sosyal Gerontoloji

Giriş

Sosyal gerontoloji, yaşlılık sosyolojisinden daha geniş, disiplinler arası bir alan olarak ekonomi, siyaset ve sosyoloji dahil diğer sosyal bilimlerden elde edilen bilgilerin yanı sıra davranış bilimlerinin verilerini de kullanır. Yaşlılık sosyolojisi, sosyolojik bakış açısından yaşlılığın anlaşılmasıyla ilgilenirken; sosyal gerontoloji ise, yaşlanma sürecine genel bir perspektiften bakarak yaşlılığı anlama ve farklı sosyal bilimlerin bilgilerini bütünleştirme ile ilgilenir. Yaşlılık sosyolojisi, sosyal gerontolojiden farklılaşmamış olmasına karşın, yaşlılık çalışmalarında her iki alanın sınırları genel-

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara

** Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Antalya

likle bulanıktır ve çalışmalar belirli bir başlık üzerinde odaklanır. Ancak her iki alan da genel anlamda gerontoloji ve sosyolojinin kapsam alanına giren ortak ilgilere buluşur (Baran, 2003: 37-39).

Bugüne kadar yaşlılık, özellikle sosyolojide önemli sosyal olgulardan birini konu edinen ciddi bir akademik çalışma alanından çok ikincil/kenar bir başlık olarak görülmüştür. Bununla birlikte yaşlılık, gelecek elli yılda toplumların karşı duramayacağı önemli sosyal olgulardan biri konumunda olacaktır. Bu durumun açık göstergelerinden biri, yıllara göre Türkiye'nin nüfus piramidinde gözlemlenen değişimlerdir. Ülkemizde 2000 yılı nüfus sayımına göre 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payı yaklaşık %5 iken, Türkiye İstatistik Kurumu (2004) tarafından bu oranın 2025 yılında %10'a ulaşacağı tahmin edilmektedir. Nüfusun yaşlanması sadece gelişmiş ülkelerle sınırlı olmayıp gelişmekte olan ülkelerde de gerçekleşen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, yaşlılık sorunları gelişmiş ülkelerin yanı sıra ülkemizde de kendini hissettirmekte ve yaşlılara yönelik incelemelere ilgiyi artırmaktadır (Arslan, 2009: 204).

Son yıllarda yapılan yaşlılık çalışmalarında dinin de yordayıcı değişkenlerden biri olarak kullanıldığı görülmektedir. Yaşlılık ve yaşlanma sorununa farklı bir yaklaşım ve perspektif katan din olgusu, modern dünya ve bilimlerin hem alan, hem de konu ve yöntem olarak dışta bıraktığı önemli bir boşluğa ilişkin veriler sunmaktadır. Çünkü din, insanın sosyal, psikolojik, kültürel, fiziksel ve biyolojik varlığına, kendine özgü Tanrısal öğretisi ve çağrıştırdığı huzur, güven ve esenlik duygusu aracılığıyla ilave boyutlar katmaktadır. Bu çerçevede o, insani varoluşu ve yaşamı fiziksel, tarihsel ve toplumsal zaman ve mekan boyutunun ötesine taşıyarak, yaşamı bir süreklilik ya da sonsuzluk duygusu ve inancı çerçevesinde, görece bütünlüklü ve anlamlı bir çerçevede tanımlamaktadır. Ayrıca dinin insan yaşamına kattığı anlam, duygu ve inanç yoğunluğu, insanın yaşam evrelerini bir bütünlük içinde kavramasını, dolayısıyla yaşam evreleri arasında değişen yaşam süreci ve farklılaşmaları, sahip olduğu duygu ve inanç aracılığıyla dengelemesini; gözlemlenen ve deneyimlenen yaşamın negatif görüntü, algı ve yansımalarını, pozitif bir algılama haline getirmesini sağlamada oldukça fonksiyonel görünmektedir. Dine inanma ve bağlanmanın insanın kendini daha huzurlu hissetmesinde ve hayatını bir bütün olarak anlamlandırmasında olumlu etkilerinin tespit edilmesi, araştırmacılar arasında dikkate değer bir ilgi uyandırmaktadır (bkz. Witter ve diğerleri, 1985'den aktaran Akgül, 2004: 22).

Bu çerçevede, yaşlılara yönelik dini sosyal hizmet uygulamaları bağlamında yaşlılık ve dindarlık ilişkisinin tarihsel gelişimi ve ülkemizdeki durumu disiplinler arası araştırma yönelimlerinden hareketle incelenecektir. Makalede, öncelikle söz konusu ilişkiyle bağlantılı literatürün oluşumu ve gelişimi konusunda bilgiler verilecek, ardından disiplinler arası araştırma perspektifleri üzerinde durulacaktır. Sonuç bölümünde ise, yaşlılık ve dindarlık ilişkisinin ülkemizdeki durumu tartışılarak konuya ilişkin önerilerde bulunulacaktır.

Yaşlılık, Dini Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Dindarlık İlişkisinin Tarihsel Gelişimi

Yaşlılık ve yaşlanmaya dair sorunlar, çeşitli bilimsel çalışma ve ilgi alanlarının temel konuları arasında yer almaya devam etmektedir. Bu çerçevede yukarıda değindiğimiz sosyal gerontoloji ve sosyolojinin yanı sıra geriatridir, geronto-sosyoloji, sosyal

hizmetler, psikoloji ve antropoloji gibi disiplinler, yaşlılık ve yaşlanma olgusunu fiziksel, biyolojik, ekonomik, politik, sosyal, psikolojik ve dini yönden farklı boyutlarıyla ele almaktadır. Söz konusu çalışmalar, yaşlılık ve yaşlanma odaklı sorunların tespiti ve çözümlenmesine, çeşitli alanlardan elde edilen veri, yorum, karşılaştırma ve değerlendirmelerle katkı sağlamaktadır. Böylece yaşlılık ve dindarlık eksenli çalışmaların, diğer çalışma ve araştırma alanları yanında, öneminin ve ağırlığının her geçen gün arttığı gözlemlenmektedir (Akgül, 2004: 19).

Nelson-Becker ve Canda (2008), özellikle gerontolojik sosyal hizmet uygulamaları üzerinde odaklanarak, yaşlılık döneminde dini/manevi yönelimlerle ilgili çalışmaların gelişiminin dört aşamada ele alınabileceğini belirtmektedir. Buna göre, birinci aşama, 20. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan sömürge dönemini içerir. Bu dönemde, dinden ve iyilik yapma eğiliminden kaynaklanan güçlü etkiler taşıyan sosyal hizmet uygulamalarının gelişmeye başladığı görülmektedir. 19. yüzyılda ortaya çıkan bu meslek dalı, yoksullara, yaşlılara, fiziksel özür ya da ruh sağlığı sorunları nedeniyle marjinalleştirilen insanlara ilgi göstermeyi amaçlıyordu. Toplumsal İncil hareketinden edinilen tecrübeden hareketle sosyal adalet ve kişisel kurtuluş çabalarının birbiriyle ilişkilendirilmesi, özellikle ABD'deki Hayırsever Organizasyonlar Birliği'nin yaşlılara yönelik sosyal hizmet uygulamalarının ilk örneklerinden biri haline gelmesine yol açmıştır. Yine benzer amaçlarla kurulan İngiltere'deki Toynbee Hall'a bağlı olan yerleşimcilere barınak sağlama hareketine hümanist reformcu Jane Addams öncülük etmiştir. Addams, kent hayatının tüm boyutlarını (barınma, kültürel faaliyetler, temizlik vb.) göçmenler için daha iyi hale getirmeyi amaçlamıştır. Bu projeye başlamadan önce, Addams, 1886'da dini metaforlardan faydalanarak etkileyici konuşmalar yapmıştır (Addams, 1910/1981: 71). Bu dönemdeki toplumsal refah politikaları, Hristiyan ve Yahudi kökenli ideolojilerin yanı sıra, herhangi bir mezhebe bağlı olmaksızın hümanist manevi ideolojilerle de ilişkilendirilmiştir.

1920'lerden 1970'lere kadar devam eden ikinci aşama, profesyonelleşmenin ve sekülerleşmenin arttığı bir döneme işaret eder. Bu dönemde, sosyal hizmet çalışmaları, insanların yaşadığı sorunlar ve onlara yönelik çözümler konusunda dini açıklamalardan ziyade davranışçılık, Freudculuk, Marksizm ve toplumsal işlevselcilik gibi sosyal bilimler ve psikolojik kuramlara başvurmaya başlamıştır. Bu dönemdeki bazı sosyal hizmet çalışmaları, kurumlarda bakım almakta olan yaşlılara yönelik olarak dini organizasyonlar tarafından finanse edilen programlar gibi, dini sosyal hizmetlerle ilişkili olmaya devam etmekle birlikte, dini bağlantılardan uzaklaştırılan profesyonel örgütler, dine dayalı yargılamaların ve insanları başka bir görüşü ya da dini benimsemeye yönlendirmenin olumsuzluklarından kısmen uzak durmaya çalışmıştır. Bu dönemde yaşlılara yönelik sosyal hizmetler, giderek artan şekilde kilise-devlet ayrımını sürdürmeyi isteyen ve devlet tarafından finanse edilen; Sosyal Güvenlik, Tıbbi Bakım ve Yaşlı Amerikalılar Yasası ile kurulan yaşlılık kurumları ile bağlantılı programlar yoluyla sunulmuştur (Nelson-Becker ve Canda, 2008: 181).

Üçüncü aşama, 1980'lerin başlarından 1990'ların ortalarına kadar devam eder. Bu aşamada, dine/maneviyata yönelik ilginin yeniden canlanması dikkat çekmektedir. Sayıları giderek artan araştırmacılar çevresel, kültürel ve dini farklılıklara sahip kişilerin bütüncül şekilde anlaşılması bağlamında sosyal hizmetlerin manevi ihtiyaçlara yönelik başlangıçtaki kaygılara geri dönülmesinin gereğini dile getirmiştir (örneğin, Canda, 1988; Loewenberg 1988; Marty, 1980; Siporin, 1985; Joseph, 1988).

Dindarlık, maneviyat ve sosyal hizmet alanlarında yapılan çalışmaların sayısı önemli ölçüde artış göstermiş ve bu çalışmalarda ele alınan konular çeşitlenmiştir. Yine bu dönemde, sosyal hizmet alanında çalışan araştırmacılar tarafından yapılan yaşlılık, dindarlık ve maneviyat konusundaki araştırmaların sayısı arttığı gözlenmektedir. Bu çalışmalarda ele alınan başlıca konular arasında; yaşlılık hizmetlerinde dini kurumların rolü (örneğin, Kimble, McFadden, Ellor, & Seeber, 1995; Fillinson, 1988; Pieper, 1981; Thibault, 1995; Tobin, Ellor, & Anderson-Ray, 1986), yaşlılık dönemindeki gelişmelerde din ve maneviyatın rolü (örneğin, Guy, 1982; Mindel & Vaughan, 1978; Seeber, 1990) ve din ve etnik farklılık arasındaki örtüşme (örneğin, Abramowitz, 1992; Bubis, 1986; Delgado, 1996,1998; Heisel & Faulkner, 1982; Morrison, 1991) sayılabilir. Ayrıca bu dönemde kayıp, ölüm ve düşkünler evi ile bağlantılı olarak maneviyat üzerine çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır; bu çalışmalar kimi zaman yaşlılarla ilgili konuları da içermiştir (örneğin bkz. Chung, 1990; Ita, 1995-1996; Millison & Dudley, 1990; Nakashima, 1995).

Üçüncü aşamada başlayan araştırma eğilimleri 1990'ların ortalarından günümüze kadar süren dördüncü dönemde de devam ederek kapsam ve derinlik bakımından gelişerek genişlemiştir. Bu dönemde, sosyal hizmet araştırmacıları beden-zihin-ruh bütünlüğünün yaşlılara yönelik terapi ve iyileştirme çabalarındaki önemini kabul etmeye başlamışlardır. Bu çerçevede araştırmacılar dinin/maneviyatın uygulamaya aktarılması için etik kılavuzlar geliştirmiştir (bkz. örneğin, Canda & Furman, 1999; Murdoch, 2005). Böylece, yaşlılık politikaları ve uygulamalarında ilk defa manevi ve dini ayrımcılıktan, dışlayıcılıktan ya da baskıdan uzak durulmasını sağlayacak mekanizmalar devreye sokulmuş olmaktadır. Söz konusu etik kılavuzların yazarları, dinin zararlı etkilerini kimi zaman dile getirsel de, sosyal hizmet alanında çalışanlar giderek artan şekilde din ve maneviyatı, çevresel olduğu kadar içsel bir kaynak olarak da görmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde, din adamlarına (özellikle rahiplere) başvurma ya da doğrudan sosyal hizmet uygulayıcısıyla meseleyi tartışma yoluyla yaşlıya yardımcı olma ilişkisine, dinin ve maneviyatın eklenmesine yönelik desteğin arttığı görülmektedir. Çünkü din ve maneviyat, hastalıklarla, arkadaşlarını ya da aile bireylerini kaybetmeyle ve ekonomik güçlüklerle karşılaşan yaşlılar için son derece önemli işlevler yerine getirmektedir. Uygulamada maneviyatın yer almasına yönelik destek; mutluluk, saygı, kendi geleceğini belirleme, kültürel ve toplumsal farklılığın teşvik edilmesine ilişkin sosyal hizmet değerlerinin giderek artan şekilde anlaşılması ve tanınması anlamına gelmektedir. Maneviyat ile sosyal hizmetler arasındaki bağlantıları içeren bu dördüncü dönem, disiplinler, manevi perspektifler ve uluslar arasındaki sınırların aşılması ile nitelendirilmektedir. Bu eğilimler gerontolojik sosyal hizmet araştırmalarına olduğu gibi daha geniş çaplı sosyal hizmet alanına ve diğer sosyal bilim alanlarına da yansımıştır (bkz. Canda & Furman, 1999; Ellor, Netting, & Thibault, 1999; ayrıca bkz. Nash & Stewart, 2002; Netting, 2004; Patel, Naik, & Humphries, 1997; Van Hook, Hugen, & Aguilar, 2001).

Bugün gelinen aşamada, din/dindarlık ve sosyal hizmetle ilgili pek çok konu ve araştırma tekniklerine ilişkin 800'den fazla yayın bulunmaktadır. Örneğin, maneviyat ve sosyal hizmet konularında yapılan çalışmaları ele alan en kapsamlı bibliyografyada 1995 yılına kadarki döneme ilişkin yaklaşık 480 İngilizce yayın belirlenmiştir. 1996-2003 yılları arasında ise, tespit edilen yayın sayısı 288'dir. Sosyal bilimler ve özellikle sosyal hizmet alanında maneviyata ilişkin giderek artan bu ilgi genel olarak kamuoyunda, pek çok yardım mesleğine ve davranış bilimlerine artan ilgiyi yansı-

maktadır. Ayrıca bu durum, din ve maneviyatın önemini koruduğunu kabul eden toplumdaki geniş çaplı ilgiyle desteklenmektedir. Çünkü son zamanlarda yapılan araştırmalarda, örneğin yaşlı Amerikalıların % 58'inin, dinin çok önemli olduğunu belirttiği görülmektedir. Amerikalıların % 29'u ile % 39'u arasında kalan kısmı haftalık dini ayinlere katılmaktadır. Çoğu Amerikalı haftalık olarak dini törenlere katılmasa da Doğu'nun felsefi ve dini gelenekleri de dahil olmak üzere dinin ve maneviyatın pek çok ifadesine ilgi göstermektedir. Ayrıca kamu politikası alanında inanç temelli sosyal hizmet programlarına verilen federal desteğin artmasının, yaşlı Amerikalılara sunulan hizmetler üzerinde etkili olduğu görülmektedir (bkz. Princeton Religious Research Center, 2008).

Yaşlıların dine yönelimine paralel olarak yaşlılıkla dindarlık ya da maneviyat ilişkisi üzerine yapılan araştırmaların antropoloji, tıp, hemşirelik, dini araştırmalar, psikoloji, sosyoloji ve ilgili diğer alanlarda da giderek arttığı gözlenmektedir. Bu çerçevede, Hartford Vakfı, Association for Gerontology in Social Work (AGE-SW) ve the *Journal of Gerontological Social Work* gibi gerontolojik sosyal hizmet birlikleri ve dergiler, disiplinler arası çalışmaların gerçekleştirilmesini aktif şekilde desteklemektedir. Örneğin, Hartford Vakfı ödül alanlar için disiplinler arası iletişim seminerleri düzenlemekte ve the *Journal of Gerontological Social Work* adlı dergi bu tür faaliyetlere destek olmaktadır. Derginin editörlüğü H. Rick Moody tarafından yapılan sayılarında birinde, sosyolog ve sosyal hizmet araştırmacılarının makaleleri din ve yaşlılık konularını ele almaktadır (Bkz. *Journal of Gerontological Social Work*, 2005, Cilt: 45, Sayı: 1&2).

Din, maneviyat ve yaşlılık konularında yapılan araştırmalar 1997 yılından bu yana Amerika Gerontoloji Derneği'nin (GSA) maneviyat kolu tarafından da izlenmektedir. 1997 yılında ulusal toplantılarda, söz konusu alanlarda 24 sempozyum bildirisi ve 5 poster sunumu yapılmıştır. 1998 yılında bu sayılar, sırasıyla 18 ve 23 şeklinde gerçekleşmiştir; 2001'de ise 52 sempozyum bildirisi ve 17 poster sunumu gerçekleştirilmiştir. 2004'te üyeliğin artması sonucunda maneviyat kolu statü değiştirmiş ve resmi çıkar grubu kategorisine geçmiştir. 2005'deki GSA toplantısında, en az 71 oturumda din ile ilgili araştırmalar sunulmuştur. Ayrıca maneviyat (spirituality) başlığı içeren ilave 35 oturum gerçekleştirilmiştir (Nelson-Becker ve Canda, 2008: 180-183).

1988 ile 2005 yılları arasında sosyal hizmet alanında yapılan çalışmaların özetleri, din, maneviyat, yaş ve yaşlı terimleri açısından incelendiğinde 157 yayında bu terimlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Aynı dönemde din, maneviyat ve yaşlı terimleri kullanılarak araştırıldığına ise 192 yayında sosyal hizmet özetlerinin yer aldığı saptanmıştır. Ancak bu alanda araştırmalar yapan pek çok gerontolojik sosyal hizmet araştırmacısı PsycINFO'da özetleri verilen dergilerde yayın yapmaktadır. Tümü yaşlılıkla ilgili olan yayınlar üzerinde yapılan içerik çözümlemesi, sayıların bundan daha yüksek olduğunu gösterecektir. Yaşlılık ve dindarlık araştırmalarında yatay disiplinler arası genişlemenin yanında sosyal hizmet alanında ele alınan maneviyatla ilgili konu türlerine ilişkin dikey bir genişleme de söz konusudur. Bunun örnekleri arasında, sağlık konusunda maneviyat ile yaşlılık arasındaki bağlantılar, hayat zorluklarıyla başa çıkma, ölüme yakın süreçte manevi gelişme, ruh sağlığı, etik kılavuzlar, kilise toplulukları ve bakım toplulukları ile olan işbirlikleri sayılabilir (örneğin, Koenig, 2005; Morano & King, 2005; Murdoch, 2005; Nakashima & Canda, 2005; Parker ve diğerleri, 2003; Tirrito, 2000).

Sosyal hizmet uygulamalarının yanı sıra disiplinler arası araştırmalarda da yaşlılığın din, dindarlık ve maneviyatla ilgili boyutlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Esasen sosyal hizmet uzmanları yanında diğer sosyal bilim uzmanları tarafından yapılan bu araştırmaların yaygınlaşmasının çok çeşitli nedenleri olmakla birlikte, bu sorunların başında dünya nüfusunun giderek yaşlanmasının geldiği, bu durumun yaşlılıkla ilgili sorunları ve buna bağlı olarak da ilgili araştırmaların önemini ve gerekliliğini daha da artırdığı görülmektedir. Bu sorunlar daha çok tıp, sosyal hizmet ve devlet politikaları ile ilgili olsalar da, ihmal edilen manevi ve dini boyut bir şekilde kendini hissettirmektedir. Bu nedenle, yaşlanma, din ve ruhsal boyut ile ilgili uluslararası araştırmalar ve disiplinler arası perspektifler genişleme eğilimindedir. Din ve yaşlılıkla ilgili gelecekteki araştırma olanakları içerisinde, doğrudan uygulama, mesleki etik, makro düzeyde sosyal hizmet fonksiyonları ve kamu politikaları da vardır. Devletlerin yanı sıra ilgili teori ve sorgulamalarda kullanılan yöntemler ve çalışmaların derinliği, gelecekteki genişleme için bir temel oluşturmaktadır. Dolayısıyla devletlerin sosyal hizmet politikaları içerisinde yer verdiği din, maneviyat ve yaşlılık ilişkisinin pratikte yaşlı hayatının huzurlu ve mutlu bir şekilde sona ermesini hedeflemesi gerçekçi ve anlaşılır bir yaklaşım gibi görünmektedir (Nelson-Becker ve Canda, 2008: 178-180).

Yaşlılık ve Dindarlık Araştırmalarında Disiplinler arası Perspektifler ve Ülkemizdeki Durum

Makalemizin başından beri aktarmaya çalıştığımız literatürden, yaşlılıkla ilgili çalışmaların disiplinler arası bir karaktere sahip olduğu ve din araştırmaları ile gerontoloji arasında ortak ilgilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, belli yaş gruplarının kendi dönemlerine özgü dindarlık özellikleri göstermesi ve ölüm olgusunun dini inanç ve kurumlar açısından merkezi konumu gibi nedenler dolayısıyla din araştırmaları ve gerontologlar arasında ortak ilgi alanları mevcuttur. Ne var ki, bu ortak noktalara ve din araştırmalarında ölüm olgusunun önemli bir yer işgal etmesine rağmen, ülkemizde yaşlılık dönemiyle ilgili incelemelerin diğer alanlara oranla azlığı dikkat çekicidir. Aynı şekilde gerontologlar da, dini inançların bireyi yaşlılık ve ölüme hazırlama konusundaki katkılarından çok yaşlılığın fiziksel, duygusal ve kurumsal süreçleriyle ilgilenmektedir. Yaşlılığın insan hayatının üç önemli geçiş döneminden birisi olan ölüme yakın bir döneme denk gelmesi ve bu dönemdeki kimi destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulması, bireysel ibadetler, cami devamlılığı, ritüel ve zamanı kullanma gibi konular açısından yaşlılık-din ilişkisi, din araştırmalarında ilginç bir çalışma alanı olagelmıştır. Yaşlılık, ölüm duygusuna yönelik telafi mekanizmalarını harekete geçirme yanında boş zamanın çok olduğu bir dönemi de ifade etmektedir. Bu nedenle dindarlık ve yaşlılık arasındaki farklı ilişki ve iletişim noktaları üzerinde düşünmek yaşlının psikolojisine ve sosyal koşullarına uygun din hizmeti verebilmenin de ön koşulları arasında sayılmalıdır (Arslan, 2009: 204). Ayrıca dindarlık ve yaşlılık arasında yaşlının da tam olarak ifade edemediği bir huzur ve sükûnet halinde ölümü kabullenmesi, inanma ile açıklanabilir bir durumdur. İşte bu ilişkiyi din sosyolojisi, din psikolojisi, din eğitimi, dinler tarihi özellikle karşılaştırmalı dinler tarihi kendilerini ilgilendirdiği oranda araştırmaktadır. Buna paralel olarak yaygın ve örgün din eğitimi kurumları da yaşlılar ve din, dindarlık, hayattan zevk alma, yaşam kalitesi, yaşam doyumu, mutluluk ve yaşlılık arasındaki ilişkiyi çeşitli boyutlarıyla incelemeye devam etmektedir.

Batıda ve özellikle ABD’de yaşlılarda dindarlık, maneviyat, hastalık, ölüm kaygısı, hayattan zevk alma ve mutluluk arasındaki ilişkileri ölçen pek çok çalışma yapılmasına rağmen, ülkemizde yaşlılık ve dindarlık ilişkisi ile ilgili araştırmaların bir hayli ihmal edildiği görülmektedir. Mevcut az sayıdaki araştırma dikkate alındığında, Batı’daki araştırmalar için yukarıda verilen tarihsel gelişimin henüz ilk aşamasında olduğumuz söylenebilir. Ayrıca Türkiye’de yaşlılık ve sorunlarıyla ilgili çalışmalar, çoğunlukla tıp bilimleri eksenli geriatrik araştırma ve bulgular dolayımında yapılmaktadır (bkz. Durgun ve Tümerdem, 1999: Arslan ve Kutsal, 1999: Birtane ve diğerleri, 2000: Kerem ve Diğerleri, 2001’den aktaran Akgül, 2004: 23). Sosyal bilimsel ya da gerontolojik çalışmalar ise oldukça sınırlı kalmaktadır (Tufan, 2002, 2003). Bu alanda Taplamacıoğlu (1962), Özbaydar (1970), Armaner (1980) ve Kayıklık’ın (2000) çalışmaları, yaşlılık ve dindarlık ilişkisini çeşitli değişkenler aracılığıyla tespate yönelik girişimlerdir. Yaşlılık ve dindarlıkla ilgili doğrudan çalışmalar ise, Buyacı’nın “Yaşlılarda Dini Hayat” (2002) ve Kayıklık’ın “Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dini Eğilimler” (2003) isimli deneysel araştırmalarıdır. Ne var ki, dünyada yaşlılığın dini/manevi boyutlarına ilişkin literatürün ve araştırma perspektiflerinin çeşitliliği dikkate alındığında, dini içerikli yaşlılık araştırmaları konusunda henüz emekleme aşamasında olduğumuz rahatlıkla söylenebilir.

Dünya nüfusu giderek yaşlanırken dünya nüfusuyla karşılaştırıldığında Türkiye nüfusunun çok yaşlı olmadığı bilinmektedir. Yaşlı nüfus Avrupa ülkelerinde %15’in üzerinde iken Türkiye’de bu oran daha önce de ifade edildiği gibi %5 civarındadır. Bununla birlikte, Türkiye’de nüfusun yarısından fazlasını 30 yaş altı kategorisinin oluşturduğu düşünülürse gelecek 30–40 yıl içinde yaşlı nüfus oranının giderek artacağını öngörmek mümkündür (Tufan, 2002: 75–77). Türkiye’de nüfusun dinlere göre dağılımını esas alan bir araştırmadan haberdar değiliz. Ancak Türkiye nüfusunun ekseriyetle Müslüman olduğuna dair yaygın kanaati paylaşarak; yaşlılık ve dindarlık arasındaki ilişkinin oluşturduğu kültür evreni içerisinde yaşlılık sorunlarının, Batı’da yapılan çalışmaların kuramsal içerikli bulgularını kullanmakla birlikte, ülkemize özgü bir perspektiften yeniden değerlendirilmesi gerektiği belirtilmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Dünya’da yaşlı dindarlığı konusundaki literatür, Hıristiyan kültürü merkezlidir ve bu literatürde genellikle kilise katılım oranları ile yaşlıların dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Her geçen gün genişleme eğiliminde olan çalışmalarda dindarlık, mutluluk, yaşam doyumu, hayattan zevk alma, ölüm kaygısı ve maneviyat arayışı boyutları ele alınmaktadır. İslamiyet’te ise, kilise benzeri bir kurumsal yapılanmadan söz edilemeyeceği için ülkemizde yapılan az sayıda araştırmada yaşlılığın dinsel boyutları dinsel tecrübenin bireysel göstergeleri üzerinden araştırılmaktadır. Bu araştırmalarda yaşlı dindarlığında belirleyici bir değişken olarak alınan yaşa bağlı dindarlığın ya da dine bağlılık düzeyinin arttığı görülmektedir. Ayrıca yaşlıların, orta yaş grubundakilere ve gençlere göre dinin inanç, ibadet, bilgi, duygu ve tecrübe boyutlarında daha yüksek katılım sergiledikleri tespit edilmektedir. Yine yapılan araştırmalarda yaşa bağlı olarak yaşlı bireylerin yaşam doyumu, mutluluk ve hayattan zevk alma düzeyleri azalırken; dindarlık, ölüm kaygısı ve maneviyat arayışı düzeylerinde artış görülmektedir. Bu konularda ülkemizde yapılan az sayıda araştırmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır.

Türkiye yaşlılığın dinsel, manevi boyutlarına ve diğer ilişkili değişkenlere bağlı olarak yapılan sosyal bilimsel din araştırmaları konusunda henüz emekleme aşamasındadır. Ülkemiz nüfusunun yaşlanmakta olduğu gerçeği göz önüne alındığında, yaşlılık araştırmalarında söz konusu boyutların ivedilikle incelenmesi gerekir. Çünkü Türkiye’de dindarlık bireylerin zihniyet dünyaları ve davranış kalıplarında yönlendirici etkisi ihmal edilmemesi gereken en önemli kültürel değişkenlerden biri durumundadır. Halkımızın büyük çoğunluğu kendisini řu ya da bu şekilde bir dinsel kimlikle ilişkilendirmektedir. Dinsel kimliğin bu gücü yanında özellikle Anadolu’da farklı şekillerde yaşam alanı bulan dinsel geleneklerin kültürün bir diğer şekillendirici faktörü durumunda olduğu bilinmektedir. Bütün bu yönleriyle etkili bir faktör olan dinin (özellikle İslam’ın) Anadolu insanının yaşlılık döneminde huzurlu, mutlu, yaşam doyumu yüksek ve kaliteli yaşlanmayı başarmış bireyler olarak yaşamını sürdürmesinde önemli katkılarda bulunabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Yaşlılık araştırmalarında bu boyutun incelenmesi ise, ancak uzman desteği ile mümkün olabilir. Ülkemiz din bilimlerinin her alanında nitelikli akademisyenlere sahiptir. Yaşlılıkla ilgili bilimsel incelemelerde bu uzmanlardan da alan uzmanlıklarına başvurularak bilgisel destek alınması, onlarla ortaklaşa projelerin yürütülmesi ve böylece birikimlerinin yaşlılık araştırmalarına katılması, ülkemizde halen yaşanmakta olan yaşlılıkla ilgili sorunların çözümüne ciddi destek sağlayacaktır. Türkiye’de gelecekte yaşlı nüfusun artacağı göz önüne alınarak, şimdiden sosyal sistemde gerekli düzenlemelerin yapılmasına yönelik önlemlerin alınması ve politikaların geliştirilmesi gerekir. Bu gelişmeler çerçevesinde Türkiye’de gelecekte yaşlılığın dini/manevi boyutlarına ilginin ve disiplinler arası yaklaşım çerçevesinde yürütölen araştırmaların artacağını ümit etmek istiyoruz.

Kaynakça

- ABRAMOWITZ, L. (1992). Prayer as Therapy among the Frail Jewish Elderly. *Journal of Gerontological Social Work*, 19 (3/4), 69-75.
- ADDAMS, J. (1910/1981). *Twenty Years at Hull House*. New York: MacMillan.
- AKGÜL, M. (2004). Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi - Konya Huzurevi Örneği. *Dini Araştırmalar*, Sayı:19, Cilt: 7, ss. 19-56.
- ARMANER, N. (1980). *Din Psikolojisine Giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- ARSLAN, M. (2009). Geleneksellik ve Yaşlı Dindarlığı: Taşrada Sosyal Hizmet Alamayan Yaşlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme. *V. Ulusal Yaşlılık Kongresi*, 7-8 Mayıs 2009, Sivas.
- BUYACI, M. Y. (2002). *Yaşlılarda Dini Hayat*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- CANDA, E. R. (1988). Spirituality, religious diversity, and social work practice. *Social Casework*, 69(4), 238-247.
- CANDA, E. R. (2005). The Future of Spirituality in Social Work: The Farther Reaches of Human Nurture. *Advances in Social Work*, 6(1), 97-108.
- CANDA, E. R., & Furman, L. D. (1999). *Spiritual Diversity in Social Work Practice: The Heart of Helping*. New York: Free Press.
- ELLOR, J. W., Netting, F. E., & Thibault, J. M. (1999). *Understanding Religious and Spiritual Aspects of Human Service Practice*. Columbia, SC: University of South Carolina Press.
- FILLINSON, R. (1988). A Model for Church-based Services for Frail Elderly Persons and Their Families. *The Gerontologist*, 28(A), 483-486.
- GÖRGÜN BARAN, A. (2003). Yaşlılık Sosyolojisi. ed. Velittin Kalınkara, *Yaşlılık: Disiplinler arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler* içerisinde, Ankara: Odak Yayınevi.
- GUY, R. F. (1982). Religion, Physical Disabilities and Life Satisfaction in Older Age Cohorts. *International Journal of Aging and Human Development*, 75(3), 225-232.
- HOLLY NELSON-BECKER ve Edward R. Canda, Spirituality, Religion, and Aging Research in Social Work: State of the Art and Future Possibilities. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, Vol. 20(3) 2008.
- JOSEPH, M. V. (1988). Religion and Social Work Practice. *Social Casework*, 69, 443-452.
- KAYIKLIK, H. (2003). *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*. Adana: Baki Kitabevi.
- KIMBLE, M. A., McFadden, S. H., Ellor, J. W., & Seeber, J. J. (Eds.). (1995). *Aging, Spirituality and Religion: A Handbook*. Minneapolis: Fortress Press.
- KOENIG, H. G., Kvale, J. N. ve Ferrel, C. 1988. *Religion, Health, and Aging: A Review and Theoretical Integration*. Westport, CT: Greenwood.
- KOENIG, T. (2005). Caregivers' Use of Spirituality in Ethical Decision-making. *Journal of Gerontological Social Work*, 45(1/2). 155-172.
- LEVIN, J. & Chatters, L. M. (2008). Religion, Aging, and Health: Historical Perspectives, Current Tends, and Future Directions. *Journal of Religion, Spirituality and Aging*, Vol. 20 (1-2), s. 177-180.
- LOEWENBERG, F. M. (1988). *Religion and Social Work Practice in Contemporary American Society*. New York: Columbia University Press.
- MARTY, M. E. (1980). Social Service: Godly and Godless. *Social Service Review*, 54, 463-481.
- MINDEL, C. H., & Vaughan, C. C. (1978). A Multidimensional Approach to Religiosity and Disengagement. *Journal of Gerontology*, 33(1), 103-108.
- MOBERG, David O. , 1990. Religion and Aging. In Kenneth Farraro, ed., *Gerontology: Perspectives and Issues*. NY: Springer.

◆ İhsan Çapcıoğlu / Önder Bilgin

- MORANO, C. & King, D. (2005). Religiosity as a Mediator of Caregiver Well-being: Does Ethnicity Make a Difference?. *Journal of Gerontological Social Work*, 45(1/2), 69-84.
- MURDOCH, V. (2005). Guided by Ethics: Religion and Spirituality in Gerontological Social Work Practice. *Journal of Gerontological Social Work*, 45(1/2), 131-154.
- NAKASHIMA, M., & Canda, E. R. (2005). Positive Dying and Resiliency in Later Life: A Qualitative Study. *Journal of Aging Studies*, 19,109-125.
- NASH, M., & Stewart, B. (Eds.). (2002). *Spirituality and Social Care: Contributing to Personal and Community Well-Being*. London: Jessica Kingsley.
- NETTING, F. E. (2004). Commentary on Typology of Religious Characteristics of Social Service and Educational Organizations and Programs. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 33(1), 135-139.
- ÖZBAYDAR, Belma, 1970. *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- PARKER, M., Roff, L. Klemmack, D. L., Keonig, H. G., Baker, P., & Allman, R. M. (2003). Religiosity and Mental Health in Southern, Community-Dwelling Older Adults. *Aging & Mental Health*, 7(5), 390-397.
- PATEL, N., Naik, D., & Humphries, B. (Ed.). (1997). *Visions of Reality: Religion and Ethnicity in Social Work*. London: Central Council for Education and Training in Social Work.
- PIEPER, H. G. (1981). Church Membership and Participation in Church Activities among the Elderly. *Activities, Adaptation and Aging*, 7(3), 23-29.
- SEEBER, J. J. (Ed.). (1990). Spiritual Maturity in the Later Years [Special issue]. *Journal of Religious Gerontology*, 7(1/2).
- TAPLAMACIOĞLU, M. (1962). Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi. *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. X, ss. 141-151.
- THIBAUT, J. M. (1995). Congregation as a Spiritual Care Community. In M. A. Kimble, S. H. McFadden, J. W. Ellor, & J. J. Seeber (Eds.). *Aging, Spirituality and Religion: A Handbook*. Minneapolis: Fortress Press.
- TIRRITO, T. (2000). The Spirit of Collaboration: Social Work/the Church/Older Adults. *Social Thought*, 19(2), 59-76.
- TOBIN, S. S., Ellor, J. W., & Anderson-Ray, S. (1986). *Enabling the Elderly: Religious Institutions within the Service System*. Albany: State University of New York Press.
- TUFAN, İ. (2002). *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*. İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- TUFAN, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- VAN HOOK, M. V., Hugen, B., & Aguilar, M. (2001). *Spirituality within Religious Traditions in Social Work Practice*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.

AGING AND RELIGIOSITY RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS SOCIAL WORK PRACTICES TO ELDERLY PEOPLE: ON ITS HISTORICAL DEVELOPMENT AND CURRENT TURKEY'S SITUATION

İhsan ÇAPCIOĞLU*

Önder BİLGİN**

Abstract

This article identifies the contributions of different perspectives, especially religious studies and social work have made to the study of spirituality and religion in relation to aging. Definitions of religion and spirituality that particularly relate to late life are provided. The study of religiosity/spirituality and aging is situated in four historical phases ranging from sectarian origins, to professionalization and secularization, to renewed interest, to the current phase characterized by transcending boundaries. Topics of study include a wide range of religious and non-religious spiritual perspectives, cultural groups, and life domains. There is an expansion of interest in international research and collaboration on religiosity and spirituality on aging as well. Future research possibilities include functions of religion and spirituality for older adults, spirituality in relation to professional direct practice, professional ethics, macro level social work, and public policy. Finally, it has been founded that the state of the research on aging and religiosity interrelationships in Turkey is at the creeping stage.

Key Words: Aging, Religion, Religiosity, Spirituality, Sociology of Aging, Social Gerontology

* Assistant Prof.. Dr., Ankara University Faculty of Divinity, Ankara.

** Assistant Prof.. Dr., Akdeniz University Faculty of Arts and Sciences, Antalya.